

ЩЕРБИНА Б. С.,
аспірант кафедри цивільного права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 347.78.01

ЗДІЙСНЕННЯ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В УКРАЇНІ ТА ЄС

У статті досліджувалися теоретичні питання щодо здійснення авторських прав в Україні та країнах ЄС. Здійснено аналіз чинного законодавства щодо правового регулювання цих відносин. Проаналізовано теоретичні позиції з предмета дослідження та судову практику щодо вирішення спорів, пов'язаних із захистом авторських прав.

Ключові слова: здійснення, інтелектуальна власність, авторське право, майнові права, особисті немайнові права, автор.

В статье исследовались теоретические вопросы реализации авторских прав в Украине и странах ЕС. Осуществлен анализ действующего законодательства относительно правового регулирования этих отношений. Проанализированы теоретические позиции по предмету исследования и судебная практика по разрешению споров, связанных с защитой авторских прав.

Ключевые слова: осуществление, интеллектуальная собственность, авторское право, имущественные права, личные неимущественные права, автор.

The article deals with theoretical issues concerning the realization of copyright in Ukraine and EU countries. The analysis of the current legislation on the legal regulation of these relations was done. The theoretical positions on the subject of research and judicial practice in resolving disputes related to copyright protection are analyzed.

Key words: realization, intellectual property, copyright, property rights, personal non-property rights, author.

Вступ. Конституція України гарантує кожному право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Відповідно до ст. 54 Конституції громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом. У своєму конституційному праві на свободу творчої діяльності людина не може бути обмежена, крім випадків, передбачених Конституцією України. У ст. 418 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) право інтелектуальної власності розглядається як право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений законодавством України.

У науковій літературі поділ об'єктів права інтелектуальної власності здійснено на декілька груп, з огляду на правовий режим їх охорони, особливості здійснення відповідних прав: об'єкти авторського права і суміжних прав; об'єкти патентного права; засоби індиві-

дуалізації суб'єктів господарювання, товарів, робіт, послуг; результати селекційних досягнень; об'єкти з локальною новизною; наукове відкриття [1, с. 28; 2, с. 52; 3, с. 43; 4, с. 10]. Для кожної групи цих об'єктів притаманні певні особливості у наданні правової охорони та здійсненні прав на них. Наділені такими особливостями і авторські права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що у науковій літературі практично відсутні монографічні дослідження щодо здійснення авторських прав у країнах ЄС. Водночас достатньо уваги приділено матеріально-правовим відносинам, об'єктом яких є окремі об'єкти авторського права. Так, заслуговують на увагу дисертаційні дослідження О.М. Пастухова «Авторське право у сфері функціонування всесвітньої інформаційної мережі Інтернет» (Київ, 2002 р.) [5], Г.В. Чурпіти «Авторське право на твори образотворчого мистецтва» (Харків, 2003 р.) [6], С.М. Клейменової «Авторські правовідносини як форма реалізації правомочностей суб'єктів авторського права» (Київ, 2004 р.) [7], Є.А. Грекова «Авторське право на твори архітектури» (Київ, 2007р.) [8] та ін. Інші дослідження носили вибіркового характер та комплексно не охоплювали проблематику вказаного правового інституту.

Постановка завдання. Цілями статті є характеристика порядку здійснення авторських прав в Україні та країнах ЄС, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання цього об'єкта права інтелектуальної власності.

Результати дослідження. Творцем може бути будь-яка фізична особа, незалежно від її громадянства, статі, національності, інших соціальних характеристик, а також віку, обсягу цивільної дієздатності. Однією з презумпцій у сфері інтелектуальної власності є презумпція авторства (ч. 1 ст. 11 Закону «Про авторське право і суміжні права», ст. 435 ЦК України): за відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору.

Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення (ч. 1 ст. 437 ЦК України). Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне оформлення авторства. Автор має право зареєструвати своє авторство у порядку, визначеному постановою КМ України [9]. Відповідно до положень Бернської конвенції (ст. 15) для того, щоб автор літературних і художніх творів розглядався, за відсутності доказів протилежного, як такий і допускався у країнах Союзу до порушення судового переслідування проти контрафакторів, достатньо, щоб його ім'я було позначене на творі звичайним чином. Особа, яка має авторське право для сповіщення про свої права може використовувати спеціальний знак, яким є таке зображення – © (від англійського – *copyright* – авторське право) із зазначенням імені власника авторського права і року першого видання.

Суб'єктивне авторське право за своєю суттю поєднує як особисті немайнові, так і майнові права, які є у тісному взаємозв'язку. За своєю природою суб'єктивне авторське право має абсолютний характер, оскільки свої повноваження автор здійснює незалежно від волі інших суб'єктів, спираючись виключно на закон. Вступаючи у договірні відносини, предметом яких є використання твору різними способами, автор проявляє власну волю, аналогічно як власник, здійснюючи своє право власності. На це також наголошують у науковій літературі [10, с. 93; 11, с. 247].

Твір може бути створений у співавторстві. Відповідно до ст. 13 Закону «Про авторське право і суміжні права», ст. 436 ЦК України співавторами є особи, спільною творчою працею яких створено твір. Авторське право на твір, створений у співавторстві, належить усім співавторам незалежно від того, чи утворює такий твір одне нерозривне ціле або складається із частин, кожна з яких має самостійне значення. Між співавторами виникають правовідносини з факту створення твору. Змістом цих правовідносин є особисті немайнові та майнові права співавторів на спільно створений твір та права кожного на створену ним частку.

З факту створення твору у його автора (авторів) виникають як особисті немайнові, так і майнові права. Особисті немайнові права інтелектуальної власності визначені у ст. 423 ЦК України. Це, зокрема: право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; право перешкоджати будь-якому

посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця; інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Воля особи творця щодо зазначення (не зазначення) свого справжнього імені на творі охороняється законом. Тобто, особа може вимагати зазначення свого імені на примірниках твору, а також може вимагати або забороняти згадування свого імені під час публічного використання твору.

Відповідно до ст. 439 ЦК України автор має право протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню або іншій зміні твору чи будь-якому іншому посягання на твір, що може зашкодити честі та репутації автора, а також супроводженню твору без його згоди ілюстраціями, передмовами, післямовами, коментарями тощо (право на недоторканість твору).

У п. 38 постанови Пленуму ВГС України від 17 жовтня 2012 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» право на недоторканість твору трактується як право, яке полягає у недопущенні без згоди автора внесення будь-яких змін до твору, зокрема, додаткових текстів (включаючи коментарі, передмови, пояснення), ілюстрацій, редакторської та іншої правки тощо [12]. За відсутності доказів того, що згода була ясно виражена, вона не може вважатися одержаною.

Недоторканість твору охороняється і після смерті автора. Відповідні повноваження щодо забезпечення недоторканості твору можуть бути покладені на уповноважену автором особу. Якщо автор не уповноважив спеціальну особу, то відповідні повноваження належатимуть його спадкоємцям або іншим заінтересованим особам.

Виконавцеві твору як суб'єкту суміжних прав відповідно до ч. 1 ст. 38 Закону України «Про авторське право і суміжні права» належать такі особисті немайнові права: вимагати визнання того, що він є виконавцем твору; вимагати, щоб його ім'я або псевдонім зазначалися чи повідомлялися у зв'язку з кожним його виступом, записом чи виконанням (у разі якщо це можливо); вимагати забезпечення належної якості запису його виконання і протидіяти будь-якому перекрученню, спотворенню чи іншій суттєвій зміні, що може завдати шкоди його честі і репутації. Відповідно до Договору ВОІВ особисті немайнові права виконавців названі «моральними».

Майновими правами інтелектуальної власності на твір є (ст. 440 ЦК України, ст. 15 Закону «Про авторське право і суміжні права»): право на використання твору; виключне право дозволяти використання твору; право перешкоджати неправомірному використанню твору, зокрема, забороняти таке використання та інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

Відповідно до статті 9 Бернської конвенції автори літературних і художніх творів користуються виключним правом дозволяти відтворення цих творів будь-яким чином і в будь-якій формі. Відтворенням визнається будь-який звуковий або візуальний запис. У статті 11 Конвенції йдеться про виключні права дозволяти: публічний показ і виконання своїх творів, включаючи публічний показ і виконання, здійснювані будь-якими засобами і способами; передачу будь-яким способом постановок і виконань творів для загального відома. Такі ж права надаються авторам щодо перекладів їх творів протягом усього терміну дії прав на оригінальні твори.

Відповідно до статті 11bis Конвенції автори літературних і художніх творів користуються виключним правом дозволяти: передачу своїх творів в ефір або публічне повідомлення цих творів будь-яким іншим способом бездротової передачі знаків, звуків або зображень; будь-яке публічне повідомлення, чи то по проводах або засобами бездротового зв'язку, повторно переданого в ефір твору, якщо таке повідомлення здійснюється іншою організацією, ніж первісна; публічне повідомлення переданого в ефір твору за допомогою гучномовця або будь-якого іншого апарата, що передає знаки, звуки або зображення.

Також автори літературних творів користуються виключним правом дозволяти: публічне читання своїх творів, включаючи таке публічне читання, яке здійснюється будь-якими засобами або способами; передачу будь-яким способом читання їх творів для загального відома (стаття 11ter).

Такі ж права надаються авторам літературних творів щодо перекладу їх творів протягом усього терміну дії їх прав на оригінальні твори. Статтею 12 Конвенції закріплено виключне право авторів літературних і художніх творів дозволяти перероблення, аранжування й інші зміни своїх творів. А у ст. 14 йдеться про право автора дозволяти: кінематографічне перероблення і відтворення своїх творів та поширення перероблених або відтворених таким способом творів; публічний показ і виконання перероблених або відтворених таким способом творів і повідомлення їх по проводах для загального відома. Перероблення в будь-яку іншу художню форму кінематографічної постановки, похідної від літературного або художнього твору, незалежно від дозволу його автора, вимагає також дозволу автора оригінального твору.

У Законі «Про авторське право і суміжні права» виключне право автора на використання твору не розкривається через перелік можливих повноважень, а прямо зазначено, що таке право дозволяє автору (чи іншій особі, яка має авторське право) використовувати твір у будь-якій формі і будь-яким способом. Проте зміст виключного права автора (чи іншої особи, яка має авторське право) на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами розкривається через перелік можливих дій (ч. 3 ст. 15 Закону), який співпадає з переліком, наведеним у ст. 441 ЦК України.

Таким чином, якщо відповідно до ст. 441 ЦК України зміст виключного права на використання твору розкривається через невичерпний перелік можливих повноважень автора, то відповідно до ст. 15 Закону «Про авторське право і суміжні права» виключне право автора на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами теж розкривається через практично такий же перелік дій, які автор вправі дозволяти або забороняти для інших осіб. Такі правові підходи утруднюють розуміння змісту цих прав та можливості щодо їх здійснення. Видається, що перераховувати на законодавчому рівні всі можливі способи використання твору неможливо та, зрештою, і непотрібно, хоча власне такий підхід використано у Бернській конвенції. Варто керуватися принципом приватноправового регулювання – дозволено все, що прямо не заборонено.

В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС зазначено, що право на справедливую винагороду є невід'ємним. Якщо виконавець передав або уступив своє право на прокат щодо фонограми виробнику фонограми або фільму, то такий виконавець зберігає право на справедливую винагороду за прокат [13]. Виконавці не можуть відмовитись від права на одержання справедливої винагороди за прокат. Управління правом на одержання справедливої винагороди може бути доручене організаціям колективного управління, які представляють виконавців.

Суперечливо вирішується питання про належність прав інтелектуальної власності на службовий твір, тобто такий твір, що створюється у зв'язку з виконанням трудового договору. Відповідно до ст. 16 Закону «Про авторське право і суміжні права» виключне майнове право на службовий твір належить роботодавцеві, якщо інше не передбачено трудовим договором (контрактом) та (або) цивільно-правовим договором між автором та роботодавцем. А у ч. 2 ст. 429 ЦК України встановлено, що майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якій він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором. Норми Закону «Про авторське право і суміжні права» не приведені у відповідність з положеннями ЦК України, який був прийнятий пізніше. Враховуючи, що ЦК України є основним актом цивільного законодавства, він був прийнятий пізніше, то до відносин сторін щодо розподілу майнових прав інтелектуальної власності у разі створення службового твору мають застосовуватися положення ст. 429 ЦК України, а не ст. 16 Закону «Про авторське право і суміжні права». Така позиція відображена і у п. 35 постанови Пленуму ВГС України від 17 жовтня 2012 року «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності». Для уникнення неоднозначності у застосуванні різних за змістом правових норм вони мають бути узгоджені [12].

Важливою особливістю здійснення майнових прав автора є законодавче встановлення строків їх чинності. Відповідно до ст. 7 Бернської конвенції строк охорони становить увесь час життя автора і п'ятдесят років після його смерті. Для творів, випущених анонімно або під псевдонімом, строк охорони закінчується через п'ятдесят років після того, як твір було правомірно зроблено доступним для загального відома. Проте, якщо прийнятий автором псевдонім не викликає сумнівів у його особі, діє загальний строк охорони – п'ятдесят років. Якщо автор твору, випущеного анонімно або під псевдонімом, розкриє свою особу протягом вищезазначеного строку (тобто п'ятдесят років), то теж застосовується загальний строк охорони у п'ятдесят років.

У Конвенції зазначено, що для кінематографічних творів країни Союзу вправі передбачити, що строк охорони закінчується через п'ятдесят років після того, як твір за згодою автора було зроблено доступним для загального відома, або, якщо протягом п'ятдесяти років з часу створення такого твору ця подія не настане – то строк охорони закінчується через п'ятдесят років після створення твору.

За законодавством країн Союзу зберігається право визначати строк охорони фотографічних творів і творів прикладного мистецтва, охоронюваних у якості художніх творів. У Конвенції зазначено, що строк охорони не може бути менший двадцяти п'яти років від часу створення такого твору.

Усі строки охорони, встановлені Конвенцією, починають текти з дня смерті автора і (або) від дня настання зазначеної події, але відлік починається завжди з 1 січня року, що йде за роком смерті або за роком настання такої події. У Конвенції зазначено, що країни Союзу мають право встановлювати триваліші строки правової охорони майнових прав автора. Таким правом скористалася Україна. Нормами ст. 425 ЦК України встановлені строки чинності прав інтелектуальної власності. Особисті немайнові права інтелектуальної власності є чинними безстроково. Аналогічна норма передбачена і у ст. 28 Закону «Про авторське право і суміжні права». Майнові ж права інтелектуальної власності на твір є чинними протягом установлених строків. Їх тривалість, початок перебігу визначені ст. 446 ЦК України. Норми ст. 28 Закону «Про авторське право і суміжні права» конкретизують як тривалість строків в окремих випадках, так і порядок їх обчислення.

У ЄС відносини щодо набуття та здійснення авторських прав врегульовані значною кількістю Директив та Регламентів. У сфері авторського права та суміжних прав варто виділити Директиву Ради ЄС 93/83/ЄЕС від 27 вересня 1993 року про узгодження деяких положень авторського права і суміжних прав за застосування їх до супутникового мовлення і кабельної ретрансляції, Директиву Європейського парламенту та ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав у інформаційному суспільстві, Директиву Європейського Парламенту та ради від 27 вересня 2001 року про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва, Директиву Європейського Парламенту та ради від 23 квітня 2009 року 2009/24/ЄС про правову охорону комп'ютерних програм, Директиву Європейського Парламенту та ради від 11 березня 1996 року 96/9/ЄС про правову охорону баз даних, Директиву Ради ЄС від 19 листопада 1992 року 92/100/ЄЕС про право на прокат, право на позичку та деякі суміжні права у сфері інтелектуальної власності та інші.

Зі змісту цих нормативних актів вбачається, що правова охорона авторських та суміжних прав визначається національним законодавством з урахуванням положень Директив та Регламентів, при цьому особлива увага приділяється здійсненню цих прав в інформаційному середовищі. Окрім того, кожна держава ЄС сама вправі визначити перелік випадків, коли використання об'єкта авторського права без дозволу автора не вважатиметься порушенням його майнових прав та не тягнучим за собою відповідальності за порушення норм права інтелектуальної власності.

У науковій літературі наголошують, що кожна з держав-членів вживає заходів, необхідних для того, щоб суб'єкти прав, чий інтереси зазнали шкоди через неправомірну діяльність, виконану на їхній території, могли подати скаргу щодо відшкодування шкоди та/або

вимагати судової заборони, та, відповідно, конфіскації неправомірного матеріалу, пристроїв, товарів або компонентів; забезпечує суб'єктам прав умови для вимагання судової заборони проти посередників, чиїми послугами користується третя особа для порушення авторського права або суміжних прав [14, с. 263].

Комп'ютерні програми в країнах ЄС охороняються нормами авторського права, як літературні твори, окрім іншого, термін «комп'ютерна програма» включає також її підготовчу документацію. Охорона прав застосовується до будь-якої форми вираження комп'ютерної програми [15, с. 10].

Висновки. Із факту створення твору у його творця виникають особисті немайнові та майнові права, які за своєю суттю є абсолютними правами. Творець здійснює їх на власний розсуд, власною волею, у межах, встановлених законом. На підставі аналізу чинного законодавства встановлені суперечливі правові підходи щодо розподілу майнових авторських прав у разі створення твору у зв'язку з виконанням трудового договору, які мають бути усунені. Враховуючи, що ЦК України є основним актом цивільного законодавства, він був прийнятий пізніше, то до відносин сторін щодо розподілу майнових прав інтелектуальної власності у разі створення службового твору мають застосовуватися положення ст. 429 ЦК України, а не ст. 16 Закону «Про авторське право і суміжні права». Тобто, майнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт, та юридичній або фізичній особі, де або у якої він працює, спільно, якщо інше не встановлено договором.

Недоторканість твору охороняється і після смерті автора. Відповідні повноваження щодо забезпечення недоторканості твору можуть бути покладені на уповноважену автором особу. Якщо автор не уповноважив спеціальну особу, то відповідні повноваження належатимуть його спадкоємцям або іншим заінтересованим особам.

Список використаних джерел:

1. Право інтелектуальної власності: Акад. курс: підруч. для студ. вищих навч. закладів / О.П. Орлюк, Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський та ін.; За ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 696 с.
2. Інтелектуальне право України / за заг. ред. проф. О.С. Яворської. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016 р. 608 с.
3. Право інтелектуальної власності: підручник / О.І. Харитонова, Є.О. Харитонов, Т.С. Ківалова, В.С. Дмитришин, О.О. Кулініч, Л.Д. Романадзе та ін.; за заг. ред. О.І. Харитонкової. К.: Юрінком Інтер, 2015. 544 с.
4. Підопригора О. Право інтелектуальної власності. Київ. Вентурі. 2002 р. 336 с.
5. Пастухов О.М. Авторське право у сфері функціонування всесвітньої інформаційної мережі Інтернет: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03. НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2002. 18 с.
6. Чурпіта Г.В. Авторське право на твори образотворчого мистецтва: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2003. 20 с.
7. Клейменова С.М. Авторські правовідносини як форма реалізації правомочностей суб'єктів авторського права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2004. 20 с.
8. Греков Є.А. Авторське право на твори архітектури: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. НДІ приват. права і підприємництва Акад. прав. наук України. К., 2007. 20 с.
9. Порядок державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір: затверджено постановою КМ України від 27.12.2001. / Офіційний вісник України. 2001. № 52. Ст. 2369.
10. Петренко І.І. Здійснення авторських прав на літературні твори малолітніми та неповнолітніми особами. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2014. № 1(10). Т.2. С. 93.

11. Тарасенко Л.Л. Захист авторських прав: процесуальні аспекти. Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис. К.: Київ. Ун-т права НАН України, Ін-т держ. і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2015. № 2. С.246–250.

12. Постанова Пленуму Вищого господарського суду від 17.10.2012. № 12 «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12>.

13. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 27.06.2014 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

14. Авторське право і суміжні права. Європейський досвід: У 2-х книгах / за ред. А.С. Довгерта. Книга 1: Нормативні акти і документи. Європейська інтеграція України / Уклад. Р.В. Дроб'язко. К.: Видавничий дім «ІнЮре», 2001. 520 с.

15. Дроб'язко В. Правове регулювання авторського права і суміжних прав у Європейському Союзі. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2009. № 1. С. 10.

